

ОБҐРУНТУВАННЯ НАПРЯМІВ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

О. М. ВАРЧЕНКО

доктор економічних наук, професор
Білоцерківський національний аграрний університет

Узагальнено теоретичні й практичні основи процесу диверсифікації аграрних підприємств. Досліджено ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств залежно від кількості процесів виробничої діяльності. Доведено, що збільшення кількості напрямів виробничої діяльності аграрних підприємств у більшості випадків призводить до зниження рівня рентабельності та погіршення економічних показників їх роботи. Основною причиною цього є неоптимальний підбір напрямів виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Встановлено, що організація внутрішньогосподарської переробки, сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємства, стабілізації фінансової стійкості та підвищенню економічної стійкості підприємства. Запропоновано підхід до проведення оцінки ефективності проектів диверсифікації виробництва, що складається з чотирьох етапів. При оцінці ризиків за проектами слід використовувати метод Монте-Карло, що забезпечує пошук найбільш вигідних для підприємства варіантів розподілу інвестиційного капіталу. Запропоновано логічно-структурну схему управління процесами диверсифікації виробничої діяльності аграрних підприємств.

Постановка проблеми. Внаслідок істотних змін зовнішніх та внутрішніх умов функціонування аграрних підприємств вимагає підвищених вимог до їх управління. Посилення нестабільності зовнішнього середовища підприємств, зумовлена фінансовою кризою, обмеженістю доступних ресурсів та мінливістю агропродовольчого ринку зумовлює підприємства розширювати асортимент продукції, тобто звертатися до використання стратегії диверсифікації виробництва та забезпечувати безпеку їх зовнішньої економічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання, пов'язані із формуванням теоретико-методологічних засад розвитку різних аспектів процесу диверсифікації діяльності, у тому числі й аграрних підприємств, розглянуто у працях вітчизняних науковців: В. Андрійчука, І. Баланюка, А. Гуторова, Н. Добрянської, В. Зіновчука, Т. Зінчук, М. Корінька, Н. Куцмус, М. Кропивка, М. Маліка, О. Маслака, О. Могильного, В. Россохи, В. Ткачука, Г. Черевка, І. Хорунжого, В. Юрчишина та інших. Ці наукові дослідження є істотним внеском у розвиток теоретичних основ і розроблення заходів, спрямованих на реалізацію стратегій диверсифікації виробничої діяльності. Однак мінливість зовнішнього середовища та посилення кризових явищ актуалізує сучасні підходи до проблем дослідження з урахуванням необхідності розв'язання ряду завдань щодо диверсифікації виробничої діяльності аграрних підприємств.

Мета дослідження – обґрунтувати основні напрями диверсифікації виробничої діяльності аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Диверсифікація як інструмент забезпечення економічної стійкості виробничо-господарської діяльності вимагає стратегій диверсифікації та формування системи відповідних показників ефективності. Як свідчить оцінка господарської діяльності сільськогосподарських підприємств концентрація виробничих ресурсів на виробництві монопродукту в умовах відсутності системи планування виробництва і споживання сільськогосподарської продукції та продуктів харчування призводить до суттєвого ризику, що виражається через коливання обсягу прибутку. Подібна ситуація проявляється і в багатогалузевих господарствах (табл.).

**Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств України
залежно від кількості напрямів виробничої діяльності**

Показник	2005 р.			2010 р.			2013 р.		
	Рентабельність усього, %	У тому числі		Рентабельність усього, %	У тому числі		Рентабельність усього, %	У тому числі	
		рослинництво	тваринництво		рослинництво	тваринництво		рослинництво	тваринництво
1 галузь	10,2	1,5	18,6	16,6	21,6	11,7	10,3	6,4	13,3
2 галузі	16,6	-0,5	34,9	15,6	14,8	17,2	29,8	21,5	58,5
3 галузі	9,1	9,1	8,9	12,0	12,8	7,5	6,4	6,3	6,6
4 галузі	5,9	7,0	4,2	14,7	16,9	4,0	7,4	9,1	-0,6
5 галузей	4,1	7,4	-2,0	7,8	14,4	-9,0	6,7	11,1	-5,5
6 галузей	3,9	7,3	-1,7	22,5	21,8	24,2	10,6	6,9	21,3
7 галузей	4,9	9,0	-1,7	11,7	20,2	-6,8	7,8	13,4	-4,7
8 галузей	5,0	10,7	-4,4	14,1	21,4	-9,1	10,3	15,8	-6,2
9 галузей	8,2	11,3	3,3	15,5	22,8	-0,1	7,8	15,0	-7,8
10 галузей	9,0	12,2	3,8	11,2	20,7	-4,0	5,9	8,4	-3,1
11 галузей	7,6	11,6	1,9	13,3	22,6	-12,1	10,4	26,9	-22,7
12 галузей	22,9	26,5	18,0	22,0	39,5	-2,7	-6,6	-2,4	-15,1
13 галузей	13,0	16,2	8,7	-4,8	12,3	-14,0	10,4	16,1	7,2
14 галузей	-14,2	-3,8	-20,3	-9,8	-2,5	-17,1	-13,6	-12,7	-18,8
більше 14 галузей	10,9	13,5	7,5	-17,7	-13,0	-25,5	15,6	21,8	10,5

Джерело: розрахунки автора.

Наведені розрахунки таблиці свідчать, що найвищий рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції зафіксовано в товаровиробників, які спеціалізуються на виробництві двох підгалузей. Водночас, упродовж 2005–2013 рр. спостерігаються суттєві коливання показника ефективності в багатогалузевих сільськогосподарських підприємствах, що вказує на неоптимальний підбір напрямів виробничо-господарської діяльності.

Так, у господарствах, які виробляють 14 видів сільськогосподарської продукції упродовж досліджуваного періоду відзначено збитковість. Водночас, у сільськогосподарських підприємствах у 2013 р., які виробляли 6-7 видів продукції, сума отриманого прибутку від вирощування продукції рослинництва компенсувала збиток від виробництва тваринницької продукції, що в кінцевому результаті забезпечило позитивний результат від ведення виробничо-господарської діяльності.

Одним з основних напрямів розвитку диверсифікації сільськогосподарського виробництва є вертикальна інтеграція сільськогосподарських товаровиробників та підприємств промислової переробки, організацій, що надають фінансові послуги, оптової торгівлі. На думку С. Т. Нікітіна, інтеграція та диверсифікація виступають як взаємозумовлені та взаємодоповнюючі процеси, які повинні реалізовуватися в їх діалектичній єдності. Однак акцент у нинішніх умовах необхідно робити на посилення інтеграції, оскільки вона дає поштовх до прискореної та багатовидової диверсифікації. Метою інтеграції в аграрній сфері є забезпечення сукупного (синергетичного) ефекту від інтегрованої діяльності через взаємовигідне і рівноправне партнерство [1, 2].

Відомо, що поєднання напрямів діяльності аграрних підприємств з виробництва і переробки сільськогосподарської продукції посилює ефект синергії, за рахунок скорочення витрат на перевезення, переміщення продукції за стадіями, скорочення псування, підвищення товарності продукції та ін. Разом із тим, організація внутрішньогосподарської переробки сприяє формуванню досконалого конкурентного середовища на ринку продукції переробки і, як наслідок, збільшення доходів сільськогосподарських товаровиробників. Хоча поки цей ефект незначний, але на нашу думку, у майбутньому він посилиться. Отже, внутрішньогосподарська переробка сприяє: підвищенню конкурентоспроможності підприємства; отриман-

ню додаткових фінансових ресурсів для підприємства; зниженню виробничих ризиків; стабілізації фінансової стійкості та підвищенню економічної стійкості підприємства.

Очевидно, що диверсифікація виробничої діяльності аграрних підприємств, з одного боку, сприяє мінімізації ризиків, а з другого, вимагає дотримання науково обґрунтованих вимог ведення сільськогосподарського виробництва та формування потужного ресурсного потенціалу. Нами встановлено, що нині аграрні підприємства віддають перевагу виробництву зернових культур, що з позицій ресурсного підходу створює більше можливостей для розвитку диверсифікації, ніж в інших сферах діяльності. Вважаємо, що єдиних рецептів щодо формування виробничої програми для сільськогосподарських підприємств не існує, оскільки вона залежить від багатьох чинників зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, що й зумовлює необхідність розробки обґрунтованого алгоритму визначення економічної доцільності здійснення диверсифікації.

Так, обстеженням аграрних підприємств Васильківського і Білоцерківського районів Київської області встановлено, що на більшості підприємств обґрунтування напрямів диверсифікації виробництва здійснюються спонтанно, без науково обґрунтованого стратегічного та тактичного планування. Між тим, їх якісне проведення вимагає вироблення та дотримання методологічних засад проведення диверсифікації сільськогосподарського виробництва.

Обґрунтування проектів з диверсифікації виробництва є специфічним процесом, ефективність якого в кожному конкретному випадку визначається низкою окремих чинників. Однак можна запропонувати загальний підхід до проведення оцінки проектів ефективною диверсифікації виробництва, який складається з таких етапів: постановка та економічне обґрунтування цілей і завдань диверсифікації; дослідження параметрів підприємства при диверсифікації; розробка та аналіз варіантів проведення диверсифікації; розробка детального плану диверсифікації виробництва; оцінка економічної ефективності диверсифікації [3].

Зазначимо, що на початковому етапі головна, основні та допоміжні цілі диверсифікації виробничої діяльності аграрного підприємства повинні бути чітко визначеними, мати абсолютний вираз, узгодженими із стратегією операційної діяльності та не суперечити останнім, а також формуватися відповідно до поточної тенденції розвитку підприємства. Головна ціль диверсифікації впливає на формування основних та допоміжних цілей, на основі яких визначають завдання і між ними необхідно забезпечити функціонально залежний зв'язок. У випадках, коли при диверсифікації підприємства висувається кілька цілей, необхідно забезпечити їх узгодження, яке є обов'язковою умовою збалансованості виробничих процесів. Визначені цілі повинні знайти відображення у певних критеріях, які мають бути цілісними, що означає використання комплексу взаємопов'язаних критеріїв.

Дослідження внутрішніх можливостей аграрного підприємства щодо здійснення диверсифікації повинні проводитися на основі оцінки фактичного стану виробничої системи, тобто оцінки складових виробничого потенціалу та його спроможності сформувати синергетичний ефект внаслідок раціонального їх поєднання. На основі результатів аналізу визначається перелік доцільних організаційних та управлінських рішень, а також окреслюється концепція виробничої диверсифікації [4].

Вважаємо, при проведенні вивчення потенційних можливостей аграрних підприємств та визначення стратегічних пріоритетів аграрних підприємств необхідно забезпечити розгляд у двох напрямках «продукція-виробництво», де провідну роль відвести продукції. Усі складові системи «продукція-виробництво» динамічні в часі, але необхідно, щоб вони були стабільними для утримання економічних параметрів у певних межах, які забезпечують економічну стійкість підприємства. Водночас, при формуванні та обґрунтуванні портфеля проектів диверсифікації, що підлягають розробці та комерціалізації, доцільно використати методи, які б забезпечили пошук найбільш вигідних для підприємства варіантів розподілу інвестиційного капіталу за вибраними напрямками діяльності.

Зазначимо, що метод імітаційного моделювання Монте-Карло створює додаткові можливості при оцінці ризику за рахунок того, що забезпечує можливість створення випадкових сценаріїв. Використання аналізу ризику вимагає створення широкої бази інформації, яка представлена як в об'єктивних оцінках, так й оцінок експертів, для кількісного описання невизначеності на ефективність інвестиційного проекту. Результат аналізу ризику виражається не яким-небудь єдиним значенням NPV (Net present value або чиста приведена вартість), а у вигляді ймовірного розподілу усіх можливих значень цього показника. Отже, потенційний інвестор, за допомогою методу Монте-Карло буде забезпеченим повним набором даних, що характеризують ризик проекту. На цій основі менеджмент аграрного підприємства може прийняти зважене управлінське рішення про виділення інвестиційних коштів.

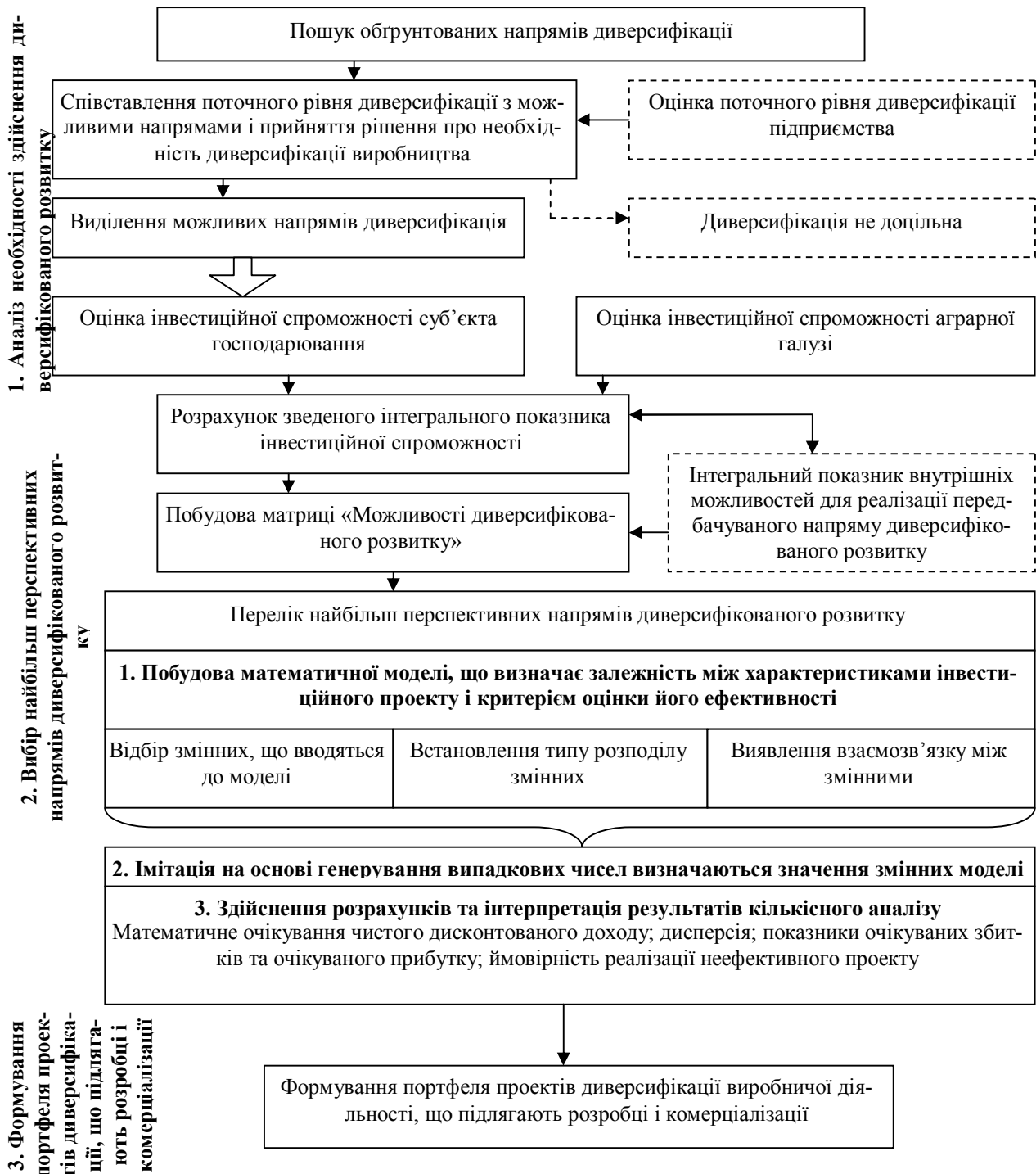

Рис. Структурно-логічна схема управління процесами диверсифікації виробничої діяльності аграрних підприємств

Джерело: розроблено автором.

Із метою найбільш ефективного управління проектами з диверсифікації виробничої діяльності аграрних підприємств запропоновано універсальну логіко-структурну модель управління процесами диверсифікації (рис.).

Отже, процес диверсифікації можна уявити як послідовний процес визначення та узгодження цілей до досягнення кінцевого результату, тобто отримання високих кінцевих результатів внаслідок диверсифікації виробничої діяльності підприємства, спрямованої на забезпечення економічної стійкості суб'єкта господарювання. Стратегічні цілі та завдання проведення диверсифікації повинні доводити необхідність проведення заходів, пов'язаних зі змінами виробничої діяльності підприємства, що зумовлено динамічністю та мінливістю зовнішнього середовища та необхідністю гнучкої адаптації суб'єктів господарювання до них. Саме такий підхід дозволить спрогнозувати напрями перспективних змін та передумови для одержання позитивних результатів.

Висновки. Диверсифікація являє собою один з інструментів забезпечення економічної стійкості виробничої діяльності підприємства. Впровадження диверсифікації в сільськогосподарське виробництво є беззаперечно допоміжним, а то й головним фактором забезпечення його конкурентоспроможності. Вибір стратегії диверсифікації дає змогу підвищити конкурентоспроможність продукції та підприємства, збільшити її збут завдяки повнішому задоволенню потреб споживачів.

При вивченні комерційних можливостей аграрних підприємств слід розглядати два напрями «продукція-виробництво». Нині диверсифікація в аграрному виробництві виступає об'єктивним процесом, зумовленим дією багатьох факторів конкурентного середовища. Вона має позитивний характер, оскільки спонукання до інтеграції з вітчизняними підприємствами підвищує рівень їх завантаженості та конкурентоспроможності на внутрішньому та світовому ринку і сприяє забезпеченню економічної та продовольчої безпеки держави.

Список літератури

1. Брінь П.В., Переходова Л.О. Диверсифікація господарської діяльності підприємства / П. В. Брінь, Л. О. Переходова // Вісник НТУ «ХПІ». – 2013. – №69 (1042). – С. 172–175.
2. Степаненко Н. І. Альтернативні стратегічні орієнтації аграрних підприємств / Н.І.Степаненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/3_1/247.pdf
3. Корінько М. Д. Диверсифікація: теоретичні та методологічні основи: монографія / Корінько М. Д. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 488 с.
4. Собченко А. М. Концепція управління диверсифікацією діяльності підприємства / А. М. Собченко // Таврійський науковий вісник: збірник наукових праць ХДАУ. – 2006. – Вип. 47. – С. 276–285.

Обоснование направлений диверсификации производственной деятельности аграрных предприятий

О. М. ВАРЧЕНКО

*доктор экономических наук, профессор
Белоцерковский национальный аграрный университет*

Обобщены теоретические и практические основы процесса диверсификации аграрных предприятий. Исследована эффективность функционирования сельскохозяйственных предприятий в зависимости от количества направлений производственной деятельности. Доказано, что увеличение количества направлений производственной деятельности аграрных предприятий в большинстве случаев приводит к снижению уровня рентабельности и ухудшения экономических показателей их работы. Основной причиной этого является не-

оптимальный подбор направлений производственно-хозяйственной деятельности сельскохозяйственных предприятий. Установлено, что организация внутрихозяйственной переработки, способствует повышению конкурентоспособности предприятия, стабилизации финансовой устойчивости и повышению экономической устойчивости предприятия. Предложен подход к проведению оценки эффективности проектов диверсификации производства, состоящий из четырех этапов. При оценке рисков по проектам следует использовать метод Монте-Карло, который обеспечивает поиск наиболее выгодных для предприятия вариантов распределения инвестиционного капитала. Предложено логично-структурную схему управления процессами диверсификации производственной деятельности аграрных предприятий.

Justification areas of diversification of production activity of agricultural enterprises

Varchenko Olga

Bila Tserkva National Agrarian University

The article summarizes the theoretical and practical foundations of the process of diversification of agricultural enterprises. Efficiency of functioning farms depending on the number of production processes. Proved that increasing the number of lines of production activity of agricultural enterprises in most cases leads to lower profitability and deterioration of economic performance of their work. The main reason is suboptimal selection of areas of industrial and economic activity of agricultural enterprises. Established organization that farm processing, improves the competitiveness of enterprises, stabilization of financial stability and increase economic viability. The approach to assess the effectiveness of diversification projects, which consists of four stages. In assessing the risks of the project to use Monte Carlo method, which provides search for the most favorable option for the enterprise distribution of investment capital. A logical block diagram, process management diversification of production activity of agricultural enterprises.